

УДК 349.2

Ю.В. ЧИЖМАРЬ, Верховна Рада України

ПРАВОВА ПРИРОДА НАЦІОНАЛЬНОГО ТРУДОВОГО ПРАВА

Ключові слова: *трудове право, правова природа, ознаки, галузь права, навчальна дисципліна, наука*

Стаття 1 Конституції України проголошує, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава [1]. Також найвищий Закон України зазначає, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Використання примусової праці забороняється (ст.43) [1]. Конституційні засади трудового права знайшли своє відображення в Кодексі законів про працю України [2] та визначають і відображають взаємозв'язок всіх суб'єктів трудових правовідносин у державі. Незважаючи на чітку конституційну позицію держави щодо основоположних правовідносин, в тому числі по окремим галузям права, правова природа кожної з цих галузей є достатньо багатогранною.

В Україні дослідженням правової природи національного трудового права займалися О.Є. Аврамова, М.Г. Александров, Б.С. Беззуб, Н.Б. Болотіна, О.В. Гаєвая, Л.Я. Гінцбург, Т.А. Занфірова, С.О. Іванов, М.І. Іншин, М.П. Карпушин, А.В. Кацуба, Р.З. Лівшиць, Р.А. Майданик, А.Т. Мамедова, А.Р. Мацюк, О.М. Міхатуліна, Ю.П. Орловський, О.Т. Панасюк, А.Є. Пашерстников, Л.В. Переваголова, П.Д. Пилипенко, О.І. Процевський, В.М. Скобелкин, Н.М. Хуторян, В.І. Щербина, О.М. Ярошенко та ін.

Як наголошують М.І. Іншин і А.Р. Мацюк, сутність трудового права визначається його завданнями [3, с.100]. Д.Г. Хацуріані наголошував, що саме цілі і завдання права вказують на ті основні напрями, за якими відбувається правовий вплив, активність права [4,

с.25]. Ми погоджуємося з думкою науковців, що завдання значною мірою визначають основну спрямованість та вплив права на суспільні відносини, а в даному конкретному випадку, вплив трудового права на трудові відносини.

Національне право, як і будь-яка соціально-економічна формація формувалася, зростала й розвивалася на основі праці. Але юридичні науки цікавить не поняття праці, а праця як правове явище, як міра праці, необхідна для творчого зростання людини з урахуванням як особистого, так і колективного та суспільного інтересів. Особливістю національного трудового права є взаємозв'язок багатьох епох, вплив пострадянських країн та сучасного Європейського Союзу, взаємозв'язок з іншими галузями права. Інакше кажучи, національне право – це свого роду симбіоз багатьох культур та галузей права, або, як зазначає Т.А. Занфірова, трудове право – це синергетична система [5]. На думку вченої, з позиції синергетичного бачення можна стверджувати, що правове регулювання трудових відносин у сучасному світі перебуває в зоні нестійкості, близькій до точки біфуркації, за якої трудове право або остаточно втратить своє призначення, або, як вважають юристи країн Заходу, його становище в системі соціальних інститутів постіндустріального суспільства зазнає радикальних змін. Важливо розуміти, що системи, які еволюціонують, самоорганізуються, не завжди розвиваються в напрямі прогресу. Можливий й регрес, за якого розпадаються традиційні зв'язки, різко зменшується обсяг структурної інформації та збільшується ентропія. Інакше кажучи, система наближається до полюса хаосу [5, с.76].

Розвитку законодавства про працю протягом тривалого часу була характерна тенденція до поліпшення становища працівників. Сьогодні держава також прагне до цього, але і ця тенденція в ст.1 Кодексу законів про працю України свого безпосереднього відображення не знайшла. Можна припустити, що законо-

давці передбачали кризовий етап розвитку суспільства. В будь-якому разі сьогодні наявність норми, що закріплює тенденцію до поліпшення становища працівників у трудових правовідносинах, могла б стати доречною з огляду на деяку стабілізацію економічного становища [6, с.97].

Стаття 1 Кодексу законів про працю України вказує на трудові відносини як відносини, що регулюються цим Кодексом. Однак у теорії предмет трудового права визначається як трудові і пов'язані з ними відносини (відносини, що передують трудовим, ті, що супроводжують їх або впливають з них). Зміст Кодексу законів про працю України також переконує в тому, що він регулює всі названі види відносин. При цьому, якщо відносин, що передували трудовим (відносини щодо працевлаштування), він стосується лише мимохідь, то відносини, що супроводжують трудові (відносини щодо укладення колективного договору, контролю і нагляду за охороною праці та ін.), і відносини, що впливають із трудових (відносини щодо притягнення до відповідальності, щодо вирішення трудових спорів та ін.), Кодекс законів про працю України регулює досить докладно [6, с.90]. Але, в цілому варто зазначити, що основний нормативно-правовий документ щодо відносин у сфері праці, прийнятий ще в 1970-х рр., не зважаючи на численні поправки не в повній мірі відповідає сучасним тенденціям ринку праці та умовам постіндустріальної сфери трудових відносин.

А. Канунніков і А. Пастухов розглядають трудове право як сукупність соціально-трудо-вих відносин, що виникають між самостійними суб'єктами на ринку праці, на основі правил, генетично і функціонально поєднаних із державою, які виражають погоджені інтереси і волю суспільства, зміст яких впливає з природи і характеру сформованої у суспільстві системи виробничих, соціальних та інших відносин [7, с.16]. Інколи в науковій літературі трапляється дещо інше розуміння трудово-

го права, як галузі права, яка здійснює соціально-трудо-ве регулювання [8, с.272]. З таким розумінням варто не погодитися, оскільки питанням соціального регулювання та забезпечення займається окрема галузь права – право соціального забезпечення.

На думку Н.Б. Болотіної та Г.І. Чанишевої, трудове право – це право захисту інтересів людини праці, захисту працівника від експлуатації з боку роботодавця. Метою норм трудового права є регламентація триваючих трудових відносин в процесі праці (а не разових завдань), встановлення мінімальних гарантій (наприклад, мінімальної відпустки, мінімальної зарплати), захисних процедур (наприклад, підстави і порядок звільнення з ініціативи власника). Основним принципом трудового права є положення про те, що правовий стан працівника не може бути погіршений стосовно встановленого законодавством рівня, однак може бути поліпшений шляхом встановлення додаткових соціально-трудо-вих пільг роботодавцем [9, с.32]. Згадане визнання трудового права містить більше процесуальних аспектів. Науковці пояснюють визначення «трудо-вого права» крізь призму цивільно-процесуального права. Однак, жодним чином не зазначають про регулювання відносин між усіма суб'єктами.

Як стверджує В.С. Венедіктов, трудове право України, як частина науки, не може бути відірваним від реальних умов існування та держави, воно не може бути вище від тих можливостей, які закладені в напрямках реалізації економічних реформ, у нових формах господарювання. Зміни, що відбуваються в суспільстві та економіці, поява різноманітних форм підприємницької діяльності, втрата державою функції єдиного роботодавця зниження рівня контролю з боку держави в сфері праці сьогодні призвели до того, що існують норми-гарантії, які тільки формально захищають працюючих жінок, молодь, інвалідів, а деякі норми трудового законодавства не враховують інтереси роботодавців і не стиму-

люють їх до цивілізованих відносин у сфері праці [10, с.66]. Дійсно, такий формалізм, який існує у науці трудового права, призводить до абсолютного регресу. Жодні з учасників трудових правовідносин не зацікавлені у формальному вирішенні питань. Наука має бути «живим ланцюгом» між потребами суспільства, а саме його учасниками і доктринальним розумінням трудового права. Хоча у трудового права як науки наявний зв'язок з розвитком та економікою держави, що є більш прогресивнішим, аніж сприйняття трудового права як науки, що досліджує соціальну функцію держави.

На думку авторського колективу підручника «Трудове право» П.Д. Пилипенка, В.Я. Бурака, З.Я. Козака, трудове право як наука становить систему об'єктивних знань про право, розвиток, закономірності, принципи самостійної галузі права. Хоча трудове право України впродовж багатьох років самостійно практично не існувало, а було складовою радянського трудового права [11, с.8–9]. Таке розуміння науки трудового права скоріш відображає її як складову науки радянського трудового права. Науковці не дають власне бачення науки трудового права, а лише обґрунтовують існування такої науки крізь призму загального історичного розвитку країни.

Аналогічної думки дотримується і науковець Г.В. Терела, яка також зазначає, що трудове право як наука становить систему об'єктивних знань про поняття, розвиток, закономірності, принципи самостійної галузі права [12, с.3].

Л.П. Грузінова та В.Г. Короткін стверджують, що наука трудового права – це теоретичні погляди, судження та висновки, які стосуються проблем правового регулювання суспільних відносин у сфері організації та застосування праці. Наука трудового права вивчає норми права та нормативні акти, досліджує і оцінює систему норм трудового права та нормативні акти з точки зору соціальної справедливості, демократизму. Порівнюється

система трудового права України та інших держав і міжнародно-правове регулювання праці. Наука трудового права виявляє проблеми, що мають значення як для галузі трудового права, так і для науки трудового права. У системі науки трудового права теж виділяється Загальна та Особлива частини [13, с.24]. Варто зазначити, що таке розуміння науки, хоч воно і формальне, але найповніше розкриває загальною завдання науки трудового права, а саме постійний розвиток та розуміння суспільних необхідностей та потреб з урахуванням ще й міжнародного досвіду.

На думку Ю.П. Дмитренка, наука трудового права – це система теорій, поглядів, знань, концепцій про правове регулювання трудових і тісно пов'язаних з ними суспільних відносин, яка визначає способи досягнення ефективності цього регулювання та шляхи удосконалення чинного трудового законодавства. Вона досліджує ефективність прийнятих вітчизняних норм, відповідність їх реальним трудовим правовідносинам на практиці, вивчає історію розвитку трудового права, порівнює вітчизняне та зарубіжне законодавства з метою удосконалення чинного трудового законодавства України. У предмет трудового права як науки входять також норми чинного вітчизняного і зарубіжного трудових законодавств, а також практика їх застосування, теорії і концепції у цій сфері [14, с.42]. Така позиція вченого свідчить про всеохоплюючий характер науки трудового права та засвідчує важливість теоретичного вивчення та виведення нових поглядів та концепцій правового регулювання трудових відносин.

Отже, на нашу думку, наука трудового права – це теоретична основа накопичення основних знань та уявлень про способи, методи та перспективи правового регулювання соціально-трудова відносин у сфері праці з метою виявлення ефективних шляхів удосконалення чинного трудового законодавства.

Трудове право в науковому просторі прийнято також розглядати як дисципліну.

На думку Б.С. Беззуб, І.В. Новосельської, навчальна дисципліна «трудове право» призначена для студентів та має на меті дати студентам ґрунтовні знання з трудового права України з урахуванням особливостей правового регулювання трудових правовідносин у сучасних умовах, сформувані у студентів уміння на практиці застосовувати здобуті знання з трудового права; сформувати навички самостійної роботи, що уможливить безперервно поглиблювати, поповнювати й оновлювати знання в галузі трудового законодавства; сприяти формуванню правничого світогляду, правосвідомості, правової культури та правничого мислення [15, с.3]. Наведена позиція розглядається нами як досить обґрунтована і фактично зазначає всі основні завдання трудового права як навчальної дисципліни, спрямовані на подолання правового нігілізму серед вивчаючих сферу трудових правовідносин.

Отже, дисципліна «трудове право» – це система теоретичних структурованих знань стосовно предмета правового регулювання праці та соціально-правових правовідносин, для оволодіння основами трудового права і використання набутих теоретичних навичок в практичних ситуаціях.

Трудове право, хоч і має вплив цивільного права, однак має власну правову природу.

Основні ознаки національного трудового права українські вчені розкривають майже однаково. Така позиція зумовлена тим, що трудове право як наука, на жаль, й до цих пір не набуло значного розвитку за часів суверенної України. У більшості випадків, погляди науковців ґрунтуються на пострадянському баченні розуміння трудових правовідносин, у тому числі, сприйняття трудової галузі як провідної галузі права України.

На думку В.С. Венедіктова, основною ознакою трудового права є належність як до публічного, так і до приватного права. Науковець стверджує, що на цей час такий приватноправовий принцип права, як свобода договору, в трудових відносинах відсутній. Його

впровадження та подальша реалізація є можливою тільки лише шляхом внесення відповідних змін і доповнень, не тільки в положення діючого законодавства про працю, але й в законодавство України в цілому [16]. Варто, однак не погодитись, адже свобода договору є одним із принципів цивільного права. Більше того, цивільному праву відомі такі правовідносини, які виникають із договору підряду.

Наведені науковцями ознаки відображають основні категорії притаманні національному трудовому праву, але є неповними, тому, на наш погляд, варто виділити такі основні ознаки національного трудового права:

1) наявність трудових правовідносин між працівником і роботодавцем (які займають самостійне місце серед видів правовідносин), які оформляються трудовим договором (переважно у письмовій формі);

2) чергування робочого часу та часу відпочинку;

3) право на винагороду за здійснення трудової діяльності;

4) наявність трудових меж (правил) у робочому процесі – трудова дисципліна;

5) є вираженням соціально-правових процесів, які відбуваються у суспільстві;

6) наявність системної та структурованої сукупності правових норм, які регулюють трудові правовідносини;

7) публічно-правовий характер;

8) охоронно-захисна властивість – наявність цілих правових інститутів, спрямованих на забезпечення охорони праці, дотримання законодавства про працю (нагляд та контроль), вирішення трудових спорів тощо.

Трудове право розглядають як галузь права, як науку та як навчальну дисципліну. Під трудовим правом як галуззю права потрібно розуміти галузь права, предметом якої є трудові відносини, які формуються у сфері найманої праці. Трудові відносини можуть стосуватися захисту трудових прав, регулювання трудових прав та відповідальності за порушення трудових прав. Такі трудові відноси-

ни можуть бути як індивідуальні, так і колективні.

Трудове право як наука є теоретичним висновком, оціночним судженням та висновком, який стосується будь-яких трудових правовідносин. Трудове право як наука має якнайповніше відобразити всі аспекти суспільного життя, в іншому випадку – трудове право як наука регресує.

Трудове право як навчальна дисципліна є завданням навчального курсу, завдяки якому можна здобути знання, що стосуються трудового права як галузі права і як науки. Трудове право як навчальна дисципліна не є підручником, який може складатись із загальної, особливої чи спеціальної частин. Метою навчальної дисципліни трудового права є навчити аналізувати та відрізняти трудове право від суміжних галузей права.

Основними ознаками трудового права є наявність специфічного методу та способу регулювання трудових відносин, перехід від адміністративно-командного методу регулювання трудових відносин до договірному порядку регулювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР // ВВР України. – 1996 р. – № 30. – Ст. 141.
2. Кодекс законів про працю України : від 10.12.1971 р., № 322-08 // ВВР УРСР. – 1971. – № 50. – Ст. 375.
3. Курс порівняльного трудового права : підручник / Іншин М. І., Мацюк А. Р., Соцький А. М., Щербина В. І. ; за ред. акад. А. Р. Мацюка. – Харків : НікаНова, 2011. – 980 с.
4. Хецуриани Д. Г. Функции советского гражданского права (Теоретические проблемы понятия и системы). – Тбилиси : Мецниереба, 1990. – 151 с.
5. Занфірова Т. А. Трудове право як синергетична система / Т.А. Занфірова // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2010. – № 3 – С. 74–79.
6. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю / Б. С. Стичинський, І. В. Зуб, В. Г. Ротань. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Київ : А.С.К., 2000. – 1072 с. – (Економіка. Фінанси. Право).
7. Канунников А. Б. Особенности современного понимания трудового права и основных начал трудового законодательства / А. Б. Канунников, А. А. Пастухов // Трудовое право. – 2004. – № 7. – С. 16–19.
8. Жолнович О. І. Предмет трудового права як критерій систематизації галузевих норм / О. І. Жолнович // Університетські наукові записки. – 2006. – № 3–4. – С. 271–275.
9. Трудове право України : підручник / за ред. Н. Б. Болотіної, Г. І. Чанишевої. – 2-ге вид., стер. – Київ : Т-во «Знання», КОО, 2001. – 559 с.
10. Венедіктов В. С. Теоретико-методологічні підходи до сучасних проблем зайнятості та кодифікації трудового законодавства / В. С. Венедіктов // Юридична наука. – 2011. – № 3. – С. 62–71.
11. Трудове право України: Академічний курс : підруч. для студ. юридич. спец. вищ. навч. закл. / П. Д. Пилипенко, В. Я. Бурак, З. Я. Козак та ін. ; за ред. П. Д. Пилипенка. – 2-е вид., перероб. і доп. – Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – 544 с.
12. Терела Г. В. Трудове право : методичний комплекс навчальної дисципліни / Г. В. Терела. – Полтава : Друкарня «Техсервіс», 2005. – 144 с.
13. Грузінова Л. П. Трудове право України : навч. посіб. / Грузінова Л. П., Короткін В. Г. – Київ : МАУП, 2003. – Ч. 1. – 128 с.
14. Дмитренко, Ю. П. Трудове право України : підручник / Ю. П. Дмитренко. – Київ : ЮрінкомІнтер, 2009. – 624 с.
15. Беззуб Б. С. Навчальна програма дисципліни «Трудове право» (для бакалаврів, спеціалістів) / Беззуб Б. С., Новосельська І. В. – Київ : МАУП, 2008. – 62 с.

16. Венедіктов В. С. Щодо реалізації принципу рівності сторін договору в трудовому праві України / В. С. Венедіктов // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 175–179 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2011_1_33.pdf.

Чижмарь Ю. В. Правова природа національного трудового права / Ю. В. Чижмарь // Форум права. – 2014. – № 4. – С. 344–349 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_4_61.pdf

Надається загальнотеоретична характеристика трудового права як галузі права, розглянуто наукові підходи до розуміння трудового права в контексті навчальної дисципліни а також науки. Наведено основні ознаки, які відмежовують галузь трудового права від цивільного права.

Чижмарь Ю.В. Правовая природа национального трудового права

Приводится общетеоретическая характеристика трудового права как отрасли права, рассмотрены научные подходы к пониманию трудового права в контексте учебной дисциплины а также науки. Приведены основные признаки, которые отделяют отрасль трудового права от гражданского права.

Chizmar Ju. V. Legal Nature of the National Labor Law

The article provides general theoretical characteristics of labor law as a branch of law, reviewed scientific approaches to the understanding of labor law in the context of the discipline as well as science. The main features that separate branch of labor law from civil

Форум права Форум